

Віра Мелешко

ПИСЬМЕННИК В ОЦІНЦІ ПИСЬМЕННИКА: МАРІЯ БІЛОУС-ГАРАСЕВИЧ ПРО ДЖОНА СТЕЙНБЕКА

Авторка аналізує статтю Марії Білоус-Гарасевич (1918–2004), присвячену американському епікові Джону Стейнбекові (1902–1968). У зв'язку з тим, що ім'я еміграційної письменниці, літературознавця, уродженки Єлисаветградщини М. Білоус-Гарасевич майже не відоме українському загалові, в анотованому дослідженні розглянуто також і її постать та набуток.

У статті найбільше мовиться про аналіз М. Білоус-Гарасевич складників концептуальної системи Стейнбека та роману «Грона гніву», який американська українка називала твором «світової вартості».

Ключові слова: письменник, аналіз, роман, концептуальна система.

Розгляд набутку письменника письменником – явище особливе, адже людина, яка знає творчість «із середини», яка володіє мистецьким пером, спроможна помітити найтонші нюанси естетичної та змістової манери іншого художника слова. Тим більше, коли літератори жили майже в одному часі та просторі, як ось американець Джон Стейнбек (1902–1968) та українка-емігрантка Марія Білоус-Гарасевич (1918–2004). Якщо перший – Стейнбек (в еміграційній дослідниці Стайнбек) – відомий широкому світовому загалові, то друга – Білоус-Гарасевич – лише небагатьом науковцям і читачам, зокрема і в Україні. Отже, тема нашої статті передбачає розгляд двох складників: 1) постаті й набутку еміграційної письменниці, літературознавця, уродженки Єлисаветградщини Марії Білоус-Гарасевич; 2) образу американського письменника в потрактуванні Марії Гарасевич.

У великій Україні мало досліджень, присвячених Марії Савівні Білоус-Гарасевич, та й ті – це передовсім матеріали довідкового характеру [10]. Із-поміж інших праць про М. Гарасевич виокремлюємо мовознавчу статтю харківського професора Володимира Калашника [6]. Найперше ж Марія Гарасевич оприявила себе на теренах Батьківщини книгою вибраного [2], яку назвала своєрідним, хоч не повним підсумком свого життя [2, с. 3].

З автобіографічного викладу дізнаємося про перебіг життя літераторки [2, с. 3–34]. Народилася вона 14 жовтня 1918 року в містечку Знам'янка. Після закінчення школи (1936) всту-

пила на літературно-лінгвістичний («по році його презвали на філологічний» [2, с. 4]) факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, який закінчила в червні 1941-го. 1943 року познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком Богданом Гарасевичем; у січні 1945 року вони одружилися. Молоді роки Богдан Гарасевич «посвятив підпільній боротьбі за волю України в лавах ОУНб» [2, с. 33], на еміграції став визначним громадським діячем.

Шлях до Америки «після Другої світової війни для подружжя Гарасевичів лежав <...> через табори Ді-Пі в Німеччині. Непросто було знайти своє місце в чужій державі. Марія Білоус-Гарасевич утверджується у США як українська громадська діячка та літературний критик» [8].

Родина Гарасевичів оселилася в Детройті, де Марія викладала в школі українознавства, друкувалася «у часописах «Молода Україна», «Новий шлях», «Вільне слово» та ін. Очолювала Комітет сприяння українській демократичній пресі в Україні <...>. Член Об'єднання українських письменників «Слово», Національної Спільки письменників України (з 1995), засновниця і голова Комітету сприяння українській демократичній пресі в Україні, лауреат Фонду ім. Т. Шевченка (2003)» [3].

Із «постанням нашої Незалежності» (Г. Черінь) Марія Гарасевич двічі приїжджала в Україну – 1991 і 1995 року. Це для неї була «найтрепетніша радість» (І. Ільєнко). 27 грудня 2004 року «не стало на землі Марії Білоус-Гарасевич, однак <...> залишила по собі три томи своїх літературних праць під назвою „Ми не розлучались з тобою, Україно”» [8]. Покоїться прах великої патріотки України в Стерлінг Гайтс (штат Мічиган).

Отже, Марія Гарасевич – берегиня «нашого роду на чужині» (І. Ільєнко), письменниця, літературний критик, культурно-громадська діячка – повернулася до України нарешті і художнім та літературно-критичним набутком, щоб уже ніколи з батьківщиною не розлучитися.

Офіційно літературну діяльність (і як митець, і як критик) пані Марія розпочала 1956 року; хоч, за її свідченням, ще «гнана на

захід» у роки війни «написала дві праці: «Володимир Винниченко – драматург» і «„Соняшна машина” Володимира Винниченка...» [2, с. 5]. Проте вони не збереглися.

Найбільше дослідниця «любила працювати в жанрі літературного портрета» [8], присвятивши свої розвідки передовсім творчості українських письменників: Тараса Шевченка, Марка Вовчка, Івана Франка, Андрія Чайковського, Лесі Українки, Уласа Самчука, Миколи Понеділка, Олекси Веретенченка, Леоніда Полтави та ін. «Насвітлювала вона й критичні праці літературознавців – Григорія Костюка, Євгена Федоренка» [9, с. ii].

Статтю про відомого американського романіста «Джон Стайнбек» Марія Білоус-Гарасевич помістила в збірник українських письменників, який побачив світ у Нью-Йорку 1968 року. Ця стаття – скорочений варіант обсяжного аналізу набутку Стайнбека («Написала чималий літературний портрет «Джон Стайнбек», лише половина якого надрукована в збірнику «Слово» ч. 3. На всю працю забракло місця» [2, с. 11]). Дослідження про Джона Стайнбека «зберігається в бібліотеці цього письменника» [12, с. 42], – свідчить Г. Черінь. Яр Славутич схвально відгукнувся про увагу М. Гарасевич до американського митця, зробивши водночас «маленький закид нашій діяльній трудівниці пера, що не бралась вона за інших авторів цього континенту» [9, с. iii].

Своє дослідження американська українка будує за класичним взірцем: спочатку – загальна визначальна характеристика місця й ролі письменника («...Джон Стайнбек є однією з найцікавіших постатей у світовій літературі ХХ ст. Його світова слава міцно стоїть на п'єдесталі цінного творчого доробку й великої художньої майстерності» [2, с. 111]); потім – біографічна довідка з акцентом на чинниках, що вплинули на формування світогляду митця («Зазнавши твердого життя, навчився цінити людину по її справжній вартості, а не по грошах та впливах», із «великим задоволенням студіював грецьку й латинську, американську й світову літератури» [2, с. 112]); основна частина праці – аналіз творів епіка із Салінаса («У непевному бою», «Небесні пасовища», «Тортілла Флет», «Грона гніву», «Місяць зайшов», «Зима тривоги нашої» та ін.).

Звичайно, авторка у висліді щодо набутку Стайнбека спиралася на «місцеву» – американську – критику. Приміром, вона цитувала роздуми «визначного критика» [2, с. 111] Джорджа Шеллі про Стайнбека як такого, що «найбільше обдарований творчим талантом» [2, с. 111], згадувала монографію Дж. Фонтенроза

[2, с. 113] тощо. Проте, будьмо справедливими, покликань на літературознавчі студії «стейнбеківців» у Гарасевич дуже мало. Ще однією особливістю статті «Дітройської Зірки» (Г. Черінь) є зіставлення художнього світу американського прозаїка із творчістю не лише письменників світової літератури (Гомер, Діккенс, Бальзак, Драйзер, Вітмен), а й української (В. Винниченко, М. Коцюбинський, Леся Українка).

Марія Гарасевич мимохідь зауважує етапи творчості американського прозаїка. Так, вона твердить, що перший розпочався 1929 року, коли було «надруковано першу повість Стайнбека „Золота чаша”» [2, с. 113]. Поворотним моментом на цьому етапі письменниця-критик вважає оприлюднення 1935 року твору «Тортілла Флет»: ця книга «змела мур» духовної та матеріальної облоги митця. 1929–1944 роки (кінцеву межу першого періоду визначаємо за таким твердженням дослідниці: «Під час війни працює <...> кореспондентом <...>. Повернувшись до США, поселяється в Нью-Йорку. Відтоді починається другий період його творчості...» [2, с. 113]) для Стайнбека, за твердженням Білоус-Гарасевич, то «доба великого успіху й матеріального добробуту», час, коли для нього «відкрився цілий світ» [2, с. 113]. Одним реченням авторка статті згадує про відвідини Стайнбеком багатьох європейських країн. Із-поміж цих країн називає й Україну. В інших дослідників життя й набутку американського романіста знаходимо ширші свідчення про його приїзд 1947 року до післявоєнного Києва [4]. Враження від побаченого він занотував у своєму «*Russian Journal*» («Російський щоденник»), виданому зі світлинами Роберта Кейпа. Про Україну 11 серпня 1947 року з Києва Стайнбек писав так: «Ми <...> тут уже тиждень... Чудова країна і чудове місто, але воно було так жорстоко, дико зруйноване німцями. Відбудова йде всюди, однак великі труднощі через відсутність механізмів та машин <...>. Ці українці – прекрасні приятні люди, з чудовим почуттям гумору. Я ретельно записую довгі розмови з селянами й робітниками, щоби не забути. Нам просто пощастило, що ми змогли сюди приїхати. Ми так багато побачили».

Центром другого періоду творчості Джона Стайнбека, переконана Марія Гарасевич, «стає психологічне розкриття людини на тлі суспільних відносин» [2, с. 121]. Визначними епічними полотнами цього етапу дослідниця вважає такі: «Перлина» (“*The Pearl*”), «Автобус, що заблуdivся» (“*The Wayward Bus*”), «На схід від раю» (“*East of Eden*”), «Зима тривоги нашої» (“*The Winter of Our Discontent*”). Окреме місце вона

відводить «Подорожі з Чарлі – у пошуках Америки». За твердженням Білоус-Гарасевич, саме цей останній твір Стейнбека цікавий «думками й спостереженнями автора про найрізноманітніші проблеми країни» [2, с. 121], зосібна про брак традицій і стійкої моралі, про зубожіння і знебарвлення мови тощо.

Розглядаючи складники концептуальної системи Стейнбека, М. Білоус-Гарасевич підтримує американських дослідників, котрі її основою вважають біологізм та міфологізм. М. Гарасевич дуже лаконічно пояснює Стейнбекову «теорію групового організму»: «Вглиблюючись у природознавство, Стейнбек приходить до висновку, що певні групи організмів мають однакові прикмети. На цій підставі він творить теорію групового організму, в якому людина губить свою особистість, перетворюючись у клітину новоствореного групового організму» [2, с. 113–114]. За переконанням авторки, ця теорія «вперше яскраво сформульована в повісті «У непевному бою», 1936 рік» [2, с. 114]. Українка неоднозначно ставиться до художнього біологізму американського романіста: вона сприймає його спостереження про те, що «в збунтованій масі людина справді губить свою індивідуальність» [2, с. 114], але неправильним, на її думку, є показ Стейнбеком «збунтованої соціальною несправедливістю маси, як *тварини* (курсив наш – В. М.)» [2, с. 114]. М. Гарасевич переконана, що в діях такого натовпу «заложена велика конструктивна правда» [2, с. 114]. Вона прикладає до художнього твору мірки соціальні, висловлює переконання, що бунт чи його загроза змінюють суспільства: це «веде до кращих устроїв» [2, с. 114].

Говорячи про міфологізм як другий складник художньої концептуальної системи Стейнбека, критик переконана, що «в його повістях є зв'язок сучасних подій чи дійових осіб з якимсь мітом або мітологічними персонажами» [2, с. 115]. Для прикладу наводиться образ збунтованого організму-тварини, який має міфічне значення збунтованого Сатани (твір «У непевному бою»).

За переконанням М. Білоус-Гарасевич, Стейнбек – «реаліст до найтонших нюансів», особливо в зображенні персонажів, оскільки всі вони – «це люди дійсного життя з усіма найрізноманітнішими проявами й конфліктами...» [2, с. 115]. Про реалізм американського романіста говорять майже всі дослідники його набутку.

Найбільше місця в дослідженні відведено романові «Грона гніву», який називано твором «світової вартости» [2, с. 118]. Марія Савівна

веде мову про сприйняття критикою та владою роману, зазначаючи, що він викликав полеміку й був вилучений із публічних бібліотек, проте сотнями тисяч примірників розійшовся поміж читачів. В оцінці Білоус-Гарасевич, «Грона гніву» – це 1) «літературне полотно епічної ширини», 2) «могутня епопея» [2, с. 119], 3) розповідь «про неповинних людей, яким пограбували молодість, калічили й вкорочували в муках голоду життя дітям...» [2, с. 119], 4) твір, у якому письменник «ревно береже свій народ, високо підносячи його гідність» [2, с. 120].

За переконанням інтерпретаторки, саме в романі «Грона гніву», як ні в жодному іншому, гостро порушені проблеми соціальної справедливості, але автор написав «ще цілий ряд творів не меншої вартости» [2, с. 120].

Усі епічні полотна Стейнбека М. Білоус-Гарасевич у жанровому відношенні називає повістями, хоч усталеним є погляд на значну частину цих полотен великого американця як на романи.

Дослідниця виокремлює складники майстерності Стейнбека. Так, вона говорить про мову його творів, яка, у її сприйнятті, «багата, гнучка й барвиста», «завжди літературна, але не вихолощена, не стиснена в рамки загальноживаної...» [2, с. 123]. Особливо, наголошує авторка статті, епік «застосовує вміло, в міру й надзвичайно соковито» діалекти, їх він «любить <...> в усій <...> різноманітності» [2, с. 123]. Підкреслює критик й індивідуалізацію письменником мови персонажів; зауважує, що діалоги – це справжній «шедевр майстерности Стейнбека», вони «блискуче побудовані, повні змісту й напруження, творять незабутні світові конфлікти...», а за своїм мистецьким «завершенням можуть рівнятися з діалогами Гюде-Мопасана і Лесі Українки» [2, с. 123–124]. Відмічено й гумор, який, у розумінні критика, романіст «застосовує <...>, щоб надати творові кольориту та життєвої правди», цей гумор – «теплий» [2, с. 123].

Досліджуючи літературний процес, Марія Білоус-Гарасевич удається до інформативно-аналітичного методу; виступаючи як літературний критик, вона, на думку В. Калашника, демонструє художній стиль. В. Калашник твердить: «З творчою діяльністю Марії Білоус-Гарасевич пов'язане означення критики як художньої (поетичної)» [6, с. 18]. Ми підтримуємо цю думку сучасного українського вченого, оскільки мовностилістичний простір критичних статей М. Гарасевич, зокрема й про Стейнбека, позначений експресивністю, емоційно забарвленою лексикою, різноманітними синтаксични-

ми фігурами. Наприклад, говорячи про особливості вдачі та творчості американського митця, авторка добирає розлогий ряд епітетів: «свободолюбива», «сильна», «прекрасний повістяр», «спостережливий», «блискучий майстер», «геній, геніальний письменник», «дорівнює Гомерові», «письменник виключної проникливості» тощо.

Таким чином, письменниця Марія Білоус-Гарасевич, виступаючи в ролі літературного критика, залишає за собою право вести критичні роздуми як мисткиня, як творча натура. Тому під її пером інший художник слова постає «олюдненим», збагаченим емоційним світом колеги-інтерпретатора.

Література

1. Батурич С. Джон Стейнбек и традиции американской литературы / С. Батурич. – М.: Худ. лит., 1984. – 351 с.
2. Білоус-Гарасевич М. Ми не розлучались з тобою, Україно: вибране: 1952–1998 / Марія Білоус-Гарасевич; вступ. слово Яра Славутича. – Детройт: [б. в.], 1998. – 768 с.
3. Гарасевич Марія Савівна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>. – Назва з екрана, 10.04.2015.
4. Денисова Т. Джон Стейнбек: між добром і злом // Роман і романісти США ХХ століття / Тамара Денисова. – К., 1990. – С. 162–175.
5. Ільєнко І. «Ой, роде наш, на чужині здрастуй!» / Іван Ільєнко // Літературна Україна. – 1995. – № 35–36. – С. 4.
6. Калашник В. Мовностилістичні особливості художньої критики Марії Білоус-Гарасевич // Людина та образ у світі мови: вибрані статті / Володимир Семенович Калашник. – Х., 2011. – С. 167–171.
7. Кремнева А. Библейский миф и его преломление в концептуальной системе автора (на материале произведений Джона Стейнбека) // А. Н. Кремнева. – Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Барнаул, 1999. – 20 с.
8. Радчик Р. Заокеанське життя Уласа Самчука в епістолярному інтер'єрі (3 листів письменника до літературознавця Марії Білоус-Гарасевич) [Електронний ресурс] / Р. В. Радчик. – Режим доступу: <http://journal.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1986>. – Назва з екрана, 10.04.2015.
9. Славутич Яр. Діяльна трудівниця пера / Яр Славутич // Гарасевич М. Ми не розлучались з тобою, Україно: Вибране 1952–1998 / Марія Білоус-

Гарасевич; вступ. слово Яра Славутича. – Детройт: [б. в.], 1998. – С. i–iii.

10. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / упоряд. В. А. Просалової. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. – 516 с.

11. Федоров А. Джон Стейнбек / А. А. Федоров. – М.: Высш. шк., 1965. – 88 с.

12. Черінь Г. Дітройська зірка / Ганна Черінь // Білоус-Гарасевич М. Ми не розлучались з тобою, Україно: Вибране 1952–1998 / Марія Білоус-Гарасевич; вступ. слово Яра Славутича. – Детройт: [б. в.], 1998. – С. 35–43.

Vira Meleshko

A WRITER APPRECIATES ANOTHER WRITER: MARIYA BILOUS-HARASEVYCH ABOUT JOHN STEINBECK

The author analyzes the article by Mariya Bilous-Harasevych (1918–2004), dedicated to the American epic writer John Steinbeck (1902–1968). Due to the fact that the name of an emigrated writer, literary critic, native Yelysavetgrad dweller M. Bilous-Harasevych is hardly known in Ukrainian literary heritage, her figure and her works were considered.

The article mostly refers to the analysis by M. Bilous-Harasevych of the conceptual system components of Steinbeck's works and in particular his novel "The Grapes of Wrath," which American Ukrainian woman called a masterpiece of "world value".

Keywords: *writer, analysis, novel, conceptual system.*

Вера Мелешко

ПИСАТЕЛЬ В ОЦЕНКЕ ПИСАТЕЛЯ: МАРИЯ БИЛОУС-ГАРАСЕВИЧ О ДЖОНЕ СТЕЙНБЕКЕ

Автор анализирует статью Марии Билоус-Гарасевич (1918–2004), посвященную американскому прозаику Джону Стейнбеку (1902–1968). В связи с тем, что имя эмиграционной писательницы, литературоведа, рожденной в Елисаветградском крае М. Билоус-Гарасевич украинский читатель почти не знает, в аннотированном исследовании рассмотрены и ее биография и творчество.

В статье много места отведено анализу М. Билоус-Гарасевич составляющих концептуальной художественной системы Стейнбека и его романа «Гроздь гнева», который американская украинка называла произведением «мирового уровня».

Ключевые слова: *писатель, анализ, роман, концептуальная система.*

Надійшла до редакції 20.04.2015 р.